

Jeroen Derks

ZESTIG
MILJOEN
JAAR
BORRELEN

EEN KORTE
GESCHIEDENIS

Boom

Afbeelding omslag: Christie's Images / Bridgeman Images
Vormgeving: Bas Smidt

© 2024 Jeroen Derks | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 789 1
NUR 320, 680

www.boom.nl

INHOUD

Inleiding 9

DEEL I

VAN NIETS NAAR HOMO IMBIBENS

1 Een bezopen universum 17

In den beginne was er alcohol 18

Galactische magazijnen 19

God was een borrelaar 20

2 Drinken met Darwin 23

Een korte geschiedenis van onze evolutie 24

Fruit en fermentatie 26

De dronken aap en de fruitoorlog 28

We drinken niet alleen 34

Samenleven, stress, samen drinken – coping deel 1 40

3 Alcohol als verbindende factor 45

Hoe alcohol een sociaal smeermiddel werd 46

Een shot kortstondig geluk 48

Het nut van een sociaal netwerk 51

DEEL II

BORRELEND NAAR EEN BESCHAAFD BESTAAN

4 De prehistorische pimpelaar 57

De paleolithische hypothese 58

Alcohol en de eerste goden 61

De Picasso van de prehistorie 62

Alcohol als muze en de zin van de vrijmibo 64

Bouwen met steentijdbier 69

5 Drank, het begin van de beschaving 73

Voor het eerst krijgt drank twee gezichten 74

Dopaminecocktails aan de Gele Rivier 78

Toverdrank: alcohol als medicijn 81

Wijs in een Babylonische kroeg 84

Het Feest van de zatheid 90

Drinken met mate, maar niet heus 93

6 Drank en de strijd tussen goed en kwaad 97

Met een wijntje op de bank ploffen – coping deel 2 99

Drank krijgt de hoofdrol 104

De verboden goddelijke drank 108

DEEL III

DRINKEN IN DE MODERNE WERELD

7 Meer dan genoeg voor iedereen 115

Drank en de Arabische wetenschap 115

Aardappels, machines en de wijn van Arabië 117

Beschaafde koffiedrinkers en asociale gin-zuipers 121

De natuur biedt tegenwicht 125

8 Drinken op droge plaatsen 127

Verbroedering in de Verenigde Staten 128

Staat de islam echt droog? 133

Een spatje rood graag 138

9 Waarom drinken we? 143

Terug naar het begin 144

Het zestig miljoen jaar oude smeermiddel 147

Nawoord 151

Bronnen 153

Tijdslijn 166

Recepten 168

Illustratieverantwoording 169

Register 171

INLEIDING

Opstaan lukt niet. Je hoofd doet pijn, en zitten op de bedrand bezorgt je braakneigingen. Het was een geweldige avond, maar nu ben je brak en vraag je je af waarom je zoveel gedronken hebt. Had je geen andere keuze? Was de sociale druk te groot? Of was het een oeroude behoefte die naar boven kwam? Voorlopig even geen alcohol meer, neem je je voor. Misschien stop je wel helemaal met drinken. Oftewel, het klas-sieke voornemen dat iedereen met een kater ooit eens heeft gehad. De vraag waarom je zoveel gedronken hebt, blijft meestal onbeantwoord. Het voornemen om niet meer te drinken duurt vaak niet langer dan een paar dagen, of een maand misschien, als het januari is. De Gezondheidsraad adviseert echter om ook ná ‘Dry January’ niet meer te drinken. Het drinken van alcohol verhoogt de kans op kanker, hart- en vaatziekten en beroertes. Ook neemt alcohol remmingen weg, waardoor we overmoedig deelnemen aan het verkeer en ongelukken veroorzaken.

9

Van deze negatieve neveneffecten had de Griekse arts Hippocrates (460-370 v.Chr.) al een vermoeden, en verder terug in de geschiedenis – in Mesopotamië – kenden ze de schaduwzijde van drankgebruik ook. De problematische gevolgen van alcohol zijn mogelijk al ervaren in de prehistorie: de toepaja, een soort boomspitsmuis die uiteindelijk evolueerde tot de aapachtigen waar ook de mens van afstamt, at namelijk gefermenteerd fruit. Dit dier zal destijds zeker de effecten van

intoxicatie hebben ervaren, net als dieren vandaag de dag. In september kun je op de Veluwe zomaar tegen een dronken egel aanlopen die per ongeluk te veel rottend fruit heeft gesnoept. Die ligt dan onder een boom zijn roes uit te slapen, wat bij een egel wel drie dagen kan duren.

Ondanks de schaduwzijde van alcohol zijn we, sinds we het gefermenteerde fruit leerden kennen waarmee onze liefde voor alcohol zestig miljoen jaar geleden begon, nooit meer gestopt met drinken. Kan dat succesvolle huwelijk betekenen dat er niet alleen schadelijke kanten aan alcohol verbonden zijn?

10 In 2023 gaven we wereldwijd 1,49 biljoen dollar uit aan alcoholische dranken, middelen die ons helpen even te ontsnappen aan de realiteit. Is het 'even niet in ons hoofd te willen zitten' wellicht de verklaring voor het feit dat we nooit met drinken zijn gestopt? Vinden we het al miljoenen jaren prettig om even onze zorgen te vergeten en niet te denken aan gisteren of morgen?

Alcohol is niet het enige middel waarmee we dit proberen te bereiken. We likken aan giftige padden, nemen deel aan ayahuasca-sessies die ons urenlange diarree bezorgen en laten overgeven, en maken zelfs gevaarlijke, methanol-houdende drank die blindheid veroorzaakt, al dan niet door onwetendheid. We doen dit, omdat we al zeker duizend jaar (en mogelijk nog langer) een helende werking van deze middelen ervaren. In het boek *Uncorking the Past* noemt archeoloog Patrick McGovern ons *Homo imbibens*. We zijn een soort die graag genotsmiddelen gebruikt. Stel, je gaat op een avond met je geliefde of vrienden naar een café, of jullie blijven thuis en trekken daar een fles wijn open. De eerste fles gaat leeg en je opent een tweede en een derde en een vierde. De avond is perfect: goede gesprekken, veel gelachen, misschien een traantje gelaten. Iedereen was losser en ongeremder dan normaal. Jullie hebben een goede film gekeken of genoten van fijne muziek. Je kwam dichterbij elkaar, misschien waren jullie intiem; kortom, de avond kon niet beter. Volgens de Gezondheidsraad was dit een zeer ongezonde avond en ga je mogelijk een paar dagen eerder dood. Maar hebben lachen, samen zijn, seks, verbondenheid, praten en je goed

voelen dan geen waarde? Deze dingen dragen toch positief bij aan het leven?

12 In het door Malcolm Gladwell geschreven artikel 'Drinking Games' las ik voor het eerst over het Boliviaanse volk de Camba. Antropoloog Dwight Heath beschreef in 1956 de Camba als rondtrekkende landarbeiders. Ze werkten meestal urenlang in hun eentje, en dat van maandag tot vrijdag. Hun werkritme betekende dat ze alleen in het weekend sociaal contact hadden. Volgens strenge ongeschreven sociale regels dronken ze alcohol, maar nooit alleen. Zittend in een cirkel lieten ze een glas rondgaan. Als je aan de beurt was, dronk je het glas leeg en vulde het voor een ander. De Camba dronken het hele weekend, vielen soms dronken in slaap, werden wakker en sloten weer aan. Nooit waren er moeilijkheden. Gladwell schrijft: 'Er waren geen ruzies, geen geschillen, geen seksuele agressie, geen verbale agressie. Er was een aangenaam gesprek of stilte.' Hij vervolgt: 'Het drinken stond het werk niet in de weg (...). De politie hoefde nooit in te grijpen. En alcoholisme kwam niet voor.' Het ritueel van alcohol drinken faciliteerde voor de Camba het gesprek, orde, samenleven, het ontstaan van vriendschappen en relaties. Het voorzag in de oeroude behoefte van samenzijn.

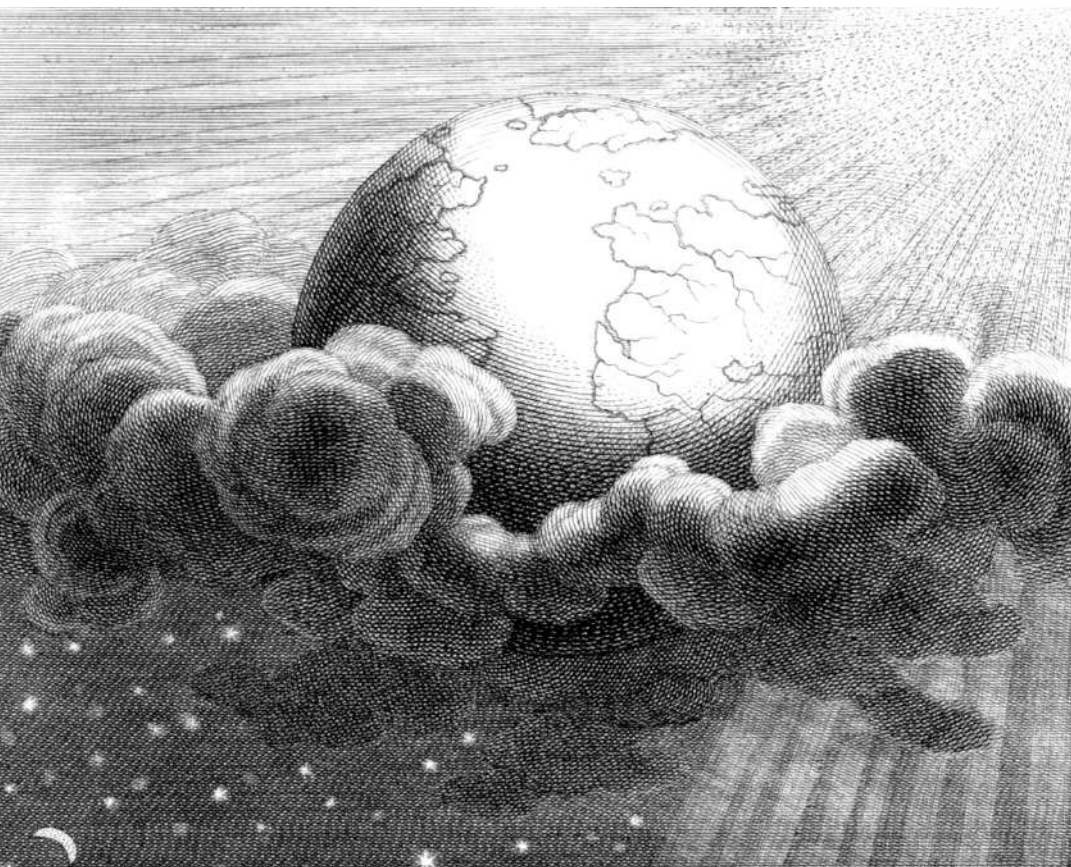
Alcohol heeft het vermogen om vreemden bij elkaar te brengen. Zo blijkt ook uit een anekdote die acteur Peter O'Toole vertelde bij talkshowgastheer David Letterman: O'Toole en collega-acteur Peter Finch liepen na een avondje uit om vier uur door de straten van Dublin naar huis, tot ze een kleine kroeg zagen die nog open was. Ze gingen naar binnen om een laatste glas te drinken en bestelden twee bier. En daarna nog twee bier, en nog twee, tot de barman zei: 'Dit was het. Jullie krijgen niet nog meer. Ik ga sluiten. Jullie hebben genoeg gehad, you are having no more!' Waarop Finch zei: 'No, no, no, no, we are having much more.' 'No, no, no, no, no, no. You're out!', zei de barman. En dus kochten ze de kroeg. De beide Peters schreven een cheque uit en gingen naar huis. De volgende ochtend realiseerden ze zich wat ze hadden gedaan en belden hun bank op om de cheques te annuleren. De barman had de cheques echter niet geïnd. O'Toole en Finch liepen naar de kroeg, gingen naar binnen en daar stond de barman met de twee cheques in zijn hand. Hij zei: 'Gaan jullie je nu wel gedragen?',

scheurde de cheques doormidden en tapte vervolgens drie bier. In de jaren die volgden raakten de acteurs en de barman goed bevriend met elkaar.

Omdat alcohol al zo lang een centrale rol speelt in ons sociale leven, moeten voor onze voorouders de voordelen van alcoholconsumptie in de loop van de geschiedenis steeds zwaarder hebben gewogen dan de onmiskenbare nadelen. Gek genoeg zijn er zelfs aanwijzingen dat zonder alcohol onze geciviliseerde samenleving niet zou zijn ontstaan – een hypothese die in Mesopotamië, het oude Egypte en het oude China al bestond. Het wonder dat een stel primitieve primaten elkaar steeds meer tolereerde, meer samen ondernam, kunst ging maken, goden en geesten verzon en land ging bewerken, waardoor uiteindelijk samenlevingen ontstonden, is mede te verklaren door de effecten van het nuttigen van alcohol op de primitieve mens.

DEEL I

VAN NIETS NAAR
HOMO IMBIBENS

1

EEN BEZOPEN UNIVERSUM

‘Het universum zit in een glas wijn.’

RICHARD FEYNMAN

17

Laten we proberen te achterhalen wanneer we als collectief begonnen zijn met drinken, en ons afvragen waarom we sindsdien nooit meer zijn gestopt. Het verhaal van alcohol en de mens voert ons van het prille begin van het heelal naar de prehistorie op aarde, om via de eerste grote bouwwerken en geloofsovertuigingen verder te reizen naar de eerste samenlevingen, de eerste steden, kroegen en kroegverhalen.

Wat gebeurde er toen we voor het eerst alcohol dronken? Wat hebben prehistorische grotschilderingen met alcohol te maken? Wat leren we van dieren over ons eigen alcoholgebruik? Wanneer is de allereerste alcoholische drank gedronken? En waarom? De negatieve effecten van alcohol en droogleggingen komen ook aan bod. Is alcohol nu goed of slecht? Wat zeggen de oude Grieken erover en wat vinden de eeuwenoude religies? De islam is bijvoorbeeld bijna volledig drooggelegd. Vroege moslims beschreven drank als iets goddelijks voor in het hiernamaals, en aanhangers van het christendom hebben het geluk gehad dat het Nieuwe Testament Jezus beschrijft als iemand die alcohol dronk.

Zoals de titel van dit boek al doet vermoeden begon onze worsteling met alcohol zestig miljoen jaar geleden. In de oerbossen van het Krijt deden onze voorouders zich toen al tegoed aan ethanol. Dat is

de bekendste vorm van alcohol. Wanneer we het hebben over alcohol bedoelen we doorgaans ethanol. Die stof ontstond al miljarden jaren geleden, tegelijkertijd met het heelal zelf. Hoe kwam deze allereerste alcohol ooit op aarde terecht?

IN DEN BEGINNE WAS ER ALCOHOL

18 Natuurkundige en Nobelprijswinnaar Richard Feynman zei ooit in een lezing: ‘Het universum zit in een glas wijn. Hoe de wijn verdampt is afhankelijk van het weer. En de reflecties van het glas leren ons iets over licht. We fantaseren de atomen in onze verbeelding erbij. Het glas kun je zien als een distillatie van de rotsen van de aarde, waar je de geheimen en ouderdom van het universum en de evolutie van de sterren in waarneemt.’

En hier, bij Richard Feynmans bespiegeling over de evolutie van de sterren, begint onze reis naar nu.

13,8 miljard jaar geleden ontstonden bij de oerknal ruimte en tijd vanuit een ongelofelijk klein heet punt. Daarna groeide het universum in een fractie van een seconde met een factor van 10^{78} (een tien met achtenzeventig nullen), koelde af en vormde relatief snel de stof ethanol. Om te begrijpen hoe dit gebeurde moeten we een sprong van 380.000 jaar maken, naar de formatie van de eerste atomen: helium en waterstof. Dan maken we een tweede sprong, dit keer honderd miljoen jaar vooruit, en zien hoe onder invloed van de zwaartekracht de eerste sterren zich uit de dichtste gaswolken vormden. In de harten van deze sterren ontstonden nieuwe atomen, zoals koolstof en zuurstof. Deze konden door de enorme aantrekkingskracht en het chemische geweld van de ster niet ontsnappen; ze zaten gevangen in een brouwketel waarvan de druk alsmear groter en groter werd. Alleen een supernova, de ontplofing van een ster, kon ze bevrijden.

Supernova's vinden nog steeds plaats; de gevormde atomen worden door het heelal geslingerd en gaan mogelijk interacties aan met andere atomen. Het kan daarbij voorkomen dat koolstof-, zuurstof- en water-